

DOI: <https://doi.org/10.32782/2308-1988/2025-57-116>

УДК 338.43:664.6](477)

Зеркіна Оксана Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент, докторант,

відділ ринкових механізмів та структур,

Державна установа «Інститут ринку і економіко-екологічних досліджень

Національної академії наук України»

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2500-3959>**Oksana Zerkina**State Institution "Institute of Market and Economic & Ecological Research
of the National Academy of Sciences of Ukraine"

ВПЛИВ ІНСТИТУТІВ НА СФЕРИ РЕГЛАМЕНТОВАНОГО ТА НЕРЕГЛАМЕНТОВАНОГО ТОВАРОРУХУ НА РИНКУ ХЛІБА ТА ХЛІБОБУЛОЧНИХ ВИРОБІВ УКРАЇНИ

THE IMPACT OF INSTITUTIONS ON REGULATED AND UNREGULATED COMMODITY CIRCULATION SPHERES IN THE BREAD AND BAKERY PRODUCTS MARKET OF UKRAINE

Анотація. У статті досліджено вплив інститутів на функціонування регламентованої та нерегламентованої сфер товароруху на ринку хліба та хлібобулочних виробів України. Систематизовано суб'єктів ринку: регламентована сфера охоплює великі хлібозаводи (60%), міні-пекарні (10%), роздрібні мережі (7–12%); нерегламентована включає домогосподарства та тіньових виробників (40–50%). Визначено канали взаємодії між сферами. Проаналізовано формальні інститути (законодавство, фіскальне навантаження 45–50%, система контролю) та неформальні (традиції, довіра, споживчі звички). Ідентифіковано інституційні розриви та їх наслідки для ринку. Обґрунтовано напрями підвищення ефективності державного регулювання в умовах воєнного стану: оптимізація оподаткування, диференціація вимог, ризик-орієнтований контроль.

Ключові слова: ринок хліба та хлібобулочних виробів, інститути, регламентований товарорух, нерегламентований товарорух, тіньова економіка, селективне регулювання, інституційні розриви, продовольча безпека.

Summary. The article examines the impact of institutions on the development and interaction of regulated and unregulated commodity circulation spheres in the bread and bakery products market of Ukraine. The study systematizes market entities by spheres: the regulated sphere encompasses large industrial bakeries (approximately 60% of the market), mini-bakeries and individual entrepreneurs (about 10%), and retail networks with in-house production (7–12%); the unregulated sphere includes households and shadow producers (40–50% according to expert estimates). The research identifies four key interaction channels: price competition where unregulated products are offered at 25–40% lower prices, resource competition in raw materials and labor markets, consumer competition intensified by declining real incomes, and inter-sectoral migration of economic entities. The analysis reveals that formal institutions, including food safety legislation requiring Hazard Analysis and Critical Control Points system implementation, fiscal burden reaching 45–50% of value added, and the state control system weakened by the moratorium on inspections, create significant pressure on legal businesses. Informal institutions such as home baking traditions (increased from 12% to 23% of households during the war), low institutional trust levels (18–22%), and societal tolerance toward shadow activities strengthen incentives for withdrawing operations from official regulation. The study identifies critical institutional gaps: between legislative requirements and small business capabilities, between centralized regulation and regional specificity, and between declared policy goals and actual incentives of regulatory authorities. The consequences include annual tax losses of 3–5 billion Ukrainian hryvnias, distorted competition, and health risks for consumers. The article substantiates directions for improving state regulation under martial law: fiscal optimization through simplified taxation (2–3% of turnover for micro-enterprises); differentiation of regulatory requirements with simplified safety procedures for small producers; modernization of control based on risk-oriented approach and digital tools; strengthening institutional capacity through industry dialogue platforms. The proposed phased implementation accounts for wartime specifics and European integration objectives.

Keywords: bread and bakery products market, institutions, regulated commodity circulation, unregulated commodity circulation, shadow economy, selective regulation, institutional gaps, food security.

Постановка проблеми. Для ринкової економіки України характерними є диспропорції розвитку національних товарних ринків, зокрема між виробництвом і споживанням, розподілом доданої вартості між секторами, особливостями сировинного характеру вітчизняних експортних та імпорتنих операцій у сфері переробки [1]. В умовах непередбаченої нестабільності середовища традиційні способи та засоби управлінського впливу на вектор розвитку економічних систем виявляються недоцільними, що стимулює розробку нових механізмів для функціонування та розвитку систем вертикально суміжних товарних ринків [2]. Ринок хліба та хлібобулочних виробів є складовою продовольчої системи України, яка охоплює усіх учасників ланцюга виготовлення харчових продуктів – від первинного виробництва до реалізації продукції споживачеві [3]. У межах цієї системи функціонують дві принципово різні сфери товароруху: регламентована та нерегламентована.

Практика свідчить, що більшість «розривів» товарно-фінансових потоків виникає на межі їх міжсекторного й міжринкового перерозподілу, що пов'язано з неузгодженістю економічних інтересів суб'єктів різних секторів і ринків [4]. Ці «розриви» можуть бути об'єктами селективного регулювання – цілеспрямованого впливу держави на певні сектори («точки зростання») або проблемні зони товарних ринків для забезпечення їх відтворювального розвитку та реалізації стратегічних пріоритетів сталого розвитку держави й суспільства [5]. В умовах воєнного стану роль держави у забезпеченні стійкості функціонування товарних ринків суттєво підвищується. Ринки стали настільки великими за обсягом, диверсифікованими та залежними від різних параметрів економічного й соціального середовища, що їх стійкість неможливо забезпечити поза взаємодією різних рівнів управління [6]. Для ринку хліба це означає необхідність комплексного дослідження інституційного впливу на обидві сфери товароруху – як регламентовану, так і нерегламентовану – з метою формування ефективних механізмів їх взаємодії та мінімізації структурних дисбалансів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні основи функціонування суміжних ринків досліджували багато економістів. О. Уільямсон запропонував концепцію «ринкового парадоксу», де взаємодія суміжних ринків може призвести до незавершених ринкових процесів [7]. П. Крюгман наголошує на важливості взаємозв'язку різних ринків та впливу зовнішнього середовища на їх взаємодію [8]. Б.В. Буркинський та О.В. Нікішина розвинули теорію взаємодії товарних ринків у контексті інституційної природи економічних інтересів суб'єктів логістичних ланцюгів [4]. Питання державного регулювання економіки досліджували С.М. Чистов із співавторами [13],

визначаючи головні цілі: раціональне використання ресурсів, стабільний розвиток економіки, конкурентоспроможність товарів та реалізацію соціальних цілей. В.Р. Сіденко обґрунтовує зростання інтервенції держави в механізми ринків, що втрачають здатність до ефективного саморегулювання [6]. К. Фольке визначає стійкість (резильєнтність) як здатність системи поглинати порушення та реорганізуватися, зберігаючи функцію і структуру [9]. О.О. Резнікова адаптувала цей підхід до сфери національної безпеки [10].

Аналіз публікацій Scopus за 2022–2025 роки за рахунок зростання інтересу до проблематики продовольчих ринків в умовах нестабільності. J. Blesh, Z. Mehrabi, H. Wittman досліджують інституційні шляхи диверсифікації сільськогосподарського виробництва [18]. G. Branca, L. Sacchiarelli, R. Naug аналізують політичні та інституційні імплікації сталих змін у сільському господарстві [19]. A.A. Cariappa, K.K. Acharya, C.A. Adhav вивчають вплив кризи на ціни та поведінку споживачів [20]. Tendall із співавторами обґрунтовують резильєнтність продовольчих систем [17]. V.D. Capriles, E. Aguiar, F. Garcia Dos Santos досліджують споживчі аспекти безглутовених виробів [21]. D. Arepally, R.S. Reddy, T.K. Goswami, R. Coorey систематизують технологію виробництва функціональних хлібобулочних виробів [22].

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Наукова література розглядає тіньовий сектор як загальне макрографічне явище, тоді як галузева економічна специфіка його прояву на хлібопекарському ринку потребує окремого вивчення. Відкритим залишається питання ідентифікації каналів переходу суб'єктів між легальними і нелегальними секторами та чинниками такого вибору. Бракує комплексних досліджень механізмів взаємодії двох сфер товароруху. Регламентований та нерегульований сектори конкурують за споживача, ресурси та ринкові ніші, проте цю конкуренцію, її характер дослідження для цінової динаміки та структуру ринку досліджені фрагментарно. Потрібне уточнення системи індикаторів оцінювання інституційного впливу на товарорух, оскільки існуючі методичні підходи не враховують специфіку двосекторної структури ринку хліба.

В умовах воєнного стану виникли нові інституційні виклики: руйнування інфраструктури, логістичні обмеження, міграційні процеси та зміни споживчої поведінки трансформували пропорції між регламентованим і нерегульованим товарорухом. Наукове обґрунтування ринку адаптивних механізмів регулювання хліба в цих умовах є актуальним завданням.

Мета статті полягає у дослідженні впливу інститутів на формування та взаємодію сфер регламентованого і нерегламентованого товароруху на ринку хліба та хлібобулочних виробів України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Систематизація суб'єктів товароруху на ринку хліба та хлібобулочних виробів за сферами та визначення каналів їх взаємодії. Дослідження ринку хліба та хлібобулочних виробів України потребує чіткого визначення його межі у трьох вимірах. Товарні межі охоплюють понад 1000 найменувань продукції [27], серед яких домінують вироби з пшеничного борошна (близько 50% обсягів виробництва), житньо-пшеничні та житні вироби (до 30%), а також спеціалізовані категорії – дієтичні, безглютенові, збагачені функціональними добавками вироби, що формують найбільший динамічний сегмент ринку. Географічні межі повідомляються територією України за умови тимчасово окупованих територій, руйнування виробничої інфраструктури та логістичних ланцюгів унеможливили функціонування офіційного. Часові межі дослідження охоплюють період 2018–2024 років, що дозволяє порівняти довоєнну структуру ринку з її трансформацією в умовах воєнного стану.

Регламентована сфера товароруху щодо суб'єктів, діяльність яких відповідає вимогам законодавства щодо реєстрації, оподаткування, сертифікації та санітарних норм. Ядро формують великі хлібозаводи – близько 60% виробництва [26]. За даними Ukrainian Business Award (2025), шість найбільших компаній контролюють понад половину промислового виробництва [27]. ПрАТ «Київхліб» – лідер ринку з часткою 15%, штатом понад 4000 працівників та експортом до 30 країн. «Хлібні інвестиції» демонструють найширший асортимент – 488 товарних позицій за оцінкою клієнтського досвіду 9 з 10 балів. ПАТ «Концерн Хлібпром» забезпечує роботою близько 3000 осіб. Другий рівень – міні-пекарні та фізичні особи-підприємці (до 10% виробництва), потужність 0,5–3 тонни на добу, орієнтація на локальні ринки [28]. Третій рівень – роздрібні мережі з власним виробництвом (АТБ, Сільпо, Фора, Novus) – 7–12% ринку.

Нерегульована сфера охоплює суб'єктів поза державним контролем. Домогосподарства компенсують споживчі потреби через власне виробництво. Офіційне виробництво – 19 кг на особу на рік [29], фізіологічна норма – 90–100 кг. Розрив у понад 70 кг заповнюється домашнім хлібопеченням та нерегламентованим сектором. Незареєстровані виробники уникають оподаткування та сертифікації. Тіньова економіка зросла з 28% ВВП (2021) до понад 40% (2023) [24]. Тіньовий сегмент хлібного ринку становить 40–50% [23]. Неформальна зайнятість: сільське господарство – 43%, роздрібна торгівля – 19%, середня по економіці – 21,6% [16].

Канали взаємодії між сферами динаміки ринку. Цінова конкуренція: нерегульована продукція дешевша на 25–40% (28–32 грн/кг проти 42,52 грн/кг) [25] за рахунок уникнення ПДВ (20%), ЄСВ (22%), податку на прибуток (18%). Ресурсна конкуренція проявляється на ринках сировини та праці. Споживча конкуренція посилюється падінням доходів – індекс реальної зарплати у 2022 році становив 85,3% [16]. Міжсекторна міграція відбувається в обох напрямках. Загальну характеристику суб'єктів за сферами товароруху представлено в таблиці 1.

Аналіз таблиці 1 виявляє асиметрію між сферами. Регламентована забезпечує гарантії якості, бюджетні надходження, соціальний захист, але несе фіскальне навантаження. Нерегульована мінімізує витрати екстерналізацією ризиків на споживачів, державу та працівників. Легальні виробники інвестують у бренди, упаковку, цифрову присутність. Нерегульований секторований спирається на неформальні мережі довіри. Великі підприємства демонструють нижчу гнучкість, але вищу стійкість; неформальний сектор – високоадаптивний локально, але вразливий до системних шоків.

Структура ринку хліба за сферою товару, суб'єктний склад кожної зі сфери та канали їх взаємодії візуалізовано на рисунку 1.

Таблиця 1 – Суб'єкти регламентованої та нерегламентованої сфер товароруху на ринку хліба та хлібобулочних виробів України

Сфера	Тип суб'єкта	Характеристика	Частка ринку
Регламентована	Великі промислові хлібозаводи	6 компаній: Київхліб, Хлібні інвестиції, Концерн Хлібпром та ін. Повна відповідність регуляторним вимогам	~60%
	Міні-пекарні та ФОП	Потужність 0,5–3 т/добу, локальні ринки, гнучкий асортимент	~10%
	Роздрібні мережі з власним виробництвом	АТБ, Сільпо, Фора, Novus. Інтеграція виробництва та збуту	7–12%
Нерегламентована	Домогосподарства	Власне виробництво для особистого споживання, переважно сільська місцевість	40–50% (експертна оцінка)
	Незареєстровані виробники	Функціонують поза офіційним обліком, уникають оподаткування та сертифікації	
	Неформальна торгівля	Ринки, вулична торгівля, без фіскальних операцій	

Джерело: складено автором на основі [16, 23–29]

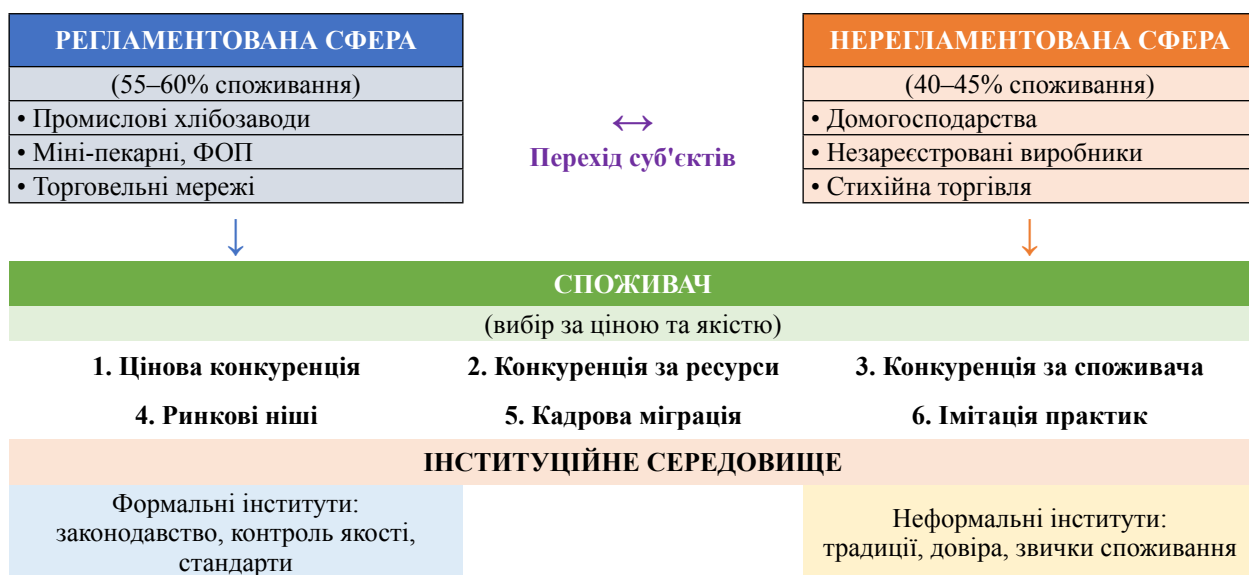

Рисунок 1 – Структура ринку хліба та хлібобулочних виробів України за сферами товароруху

Джерело: розроблено автором

Як видно з рисунка 1, обвинувальні сфери товароруху функціонують не ізольовано, а перебувають у стані постійної взаємодії, центральним елементом якого є споживач. Споживач, здійснюючи вибір на основі ціни та якості продукції, визначає пропорції розподілу ринку між секторами. В умовах зниження реальних доходів, що відбувається в його період воєнного стану, частина споживачів переорієнтовується на дешевшу продукцію тіньового сектора, що стимулює розширення. Кількісну характеристику динаміки розвитку ринку хліба та хлібобулочних виробів у розрізі ключових показників за 2018–2024 роки представлено в таблиці 2.

Індекс виробництва продукції демонструє різке падіння у 2022 році до 78% від рівня попереднього року – найбільший спад за всю історію незалежності України, спричинений руйнуванням виробничих потужностей, логістичних ланцюгів та масовою міграцією населення.

Відновлення у 2023 році (+2,74%) призвело до адаптації галузі до умов воєнного стану, проте докризовий рівень виробництва залишається недосягнутим. Цінова динаміка характеризується стрімким зростанням: середня ціна на хліб пшеничний зросла з 17,48 грн/кг у 2018 році до 42,52 грн/кг у 2024 році, тобто в 2,4 рази. Це зростання суттєво випереджає загальний індекс споживчих цін і пояснюється комплексом факторів: подорожчанням сировини (борошна, олії), зростанням енергетичних витрат, які становлять 15–20% у структурі собівартості, та збільшенням логістичних витрат в умовах воєнних ризиків.

Показники тіньового сектора свідчать про системну тенденцію до зростання ринку. Рівень тіньової економіки в Україні зріс із 28% ВВП у 2021 році до понад 40% у 2023 році [24]. За експертними оцін-

ками, тінь сегментного ринку хліба є ще вищим – 40–50%, що пояснюється специфікою галузі: низькими бар'єрами входу, можливістю використання готових розрахунків та складністю контролю дрібних виробників [23]. Рівень неформальної зайнятості в суміжних секторах – 43% у сільському господарстві та 19% у роздрібній торгівлі – підтверджує масштаб виведення економічної діяльності з-під офіційного регулювання [16]. Споживання хліба на душу населення офіційно оцінюється на рівні 19 кг на рік, що значно нижче фізіологічної норми 90–100 кг [29]. Цей розрив є індикатором не стільки зміни харчових звичок, скільки неповноти статистичного секторного обліку, що не охоплює домашнє хлібопечення та придбання продукції в нерегульованому. Динаміка чисельності населення – скорочення з 41,98 млн осіб у 2018 році до 37,00 млн у 2024 році – створює додаткові виклики для галузі, звужуючи внутрішній ринок збуту та посилюючи конкуренцію [16].

Інституційні чинники впливу на співвідношення сфер товароруху та напрями вдосконалення державного регулювання. Інституційне середовище ринку хліба та хлібобулочних виробів формується взаємодією формальних і неформальних інститутів, що визначають правила гри для економічних агентів та впливають на їхній вибір між легальною діяльністю та тінізацією [6]. Відповідно до класичного підходу Д. Норта, формальні інститути охоплюють законодавчі норми, стандарти та механізми примусу до їх виконання, тоді як неформальні включають традиції, звичаї, соціальні норми та рівень довіри в суспільстві [7]. Баланс між цими двома типами інститутів визначає пропорції розподілу ринку між регламентованою та нерегламентованою сферами.

**Таблиця 2 – Ключові статистичні показники ринку
хліба та хлібобулочних виробів України, 2018–2024 рр.**

Показник	2018	2019	2021	2022	2023	2024
ВИРОБНИЦТВО						
Індекс виробництва ХБВ, % до поп. р.	95,0	94,0	102,2	78,0	~85	~90*
Виробництво хліба, тис. тонн (оцінка)	~850	~800	~780	~660	~680	~700*
Кількість підприємств галузі, од.	1007	1021	~1050	~950	~1000	н/д
Частка 6 найбільших компаній, %	60	60	60	~55	~58	60
ЦІНИ НА ХЛІБ						
Хліб пшеничний (1 гат.), грн/кг	17,48	19,50	23,40	27,70	35,00	42,52
Хліб пшеничний (в. гат.), грн/кг	21,75	24,30	28,50	33,20	42,00	51,91
Батон (0,5 кг), грн	12,57	14,20	16,80	19,50	23,50	27,78
Індекс споживчих цін на хліб, %	112,5	108,5	108,2	124,3	118,5	120,0*
СТРУКТУРА СОБІВАРТОСТІ						
Сировина і матеріали, %	50	48	48	45	40	35-40
Оплата праці та ЄСВ, %	25	27	28	30	32	35
Енергоносії, %	10	12	12	15	18	20
ТІНЬОВИЙ СЕКТОР						
Рівень тіньової економіки, % ВВП	28	28	28	29	40	~38*
Неформальна зайнятість, %	21,6	21,0	21,0	~23	~25	н/д
Тінізація ринку хліба, % (експ. оцінка)	40-50	40-50	40-45	45-50	40-50	40-50
СПОЖИВАННЯ						
Споживання на особу, кг/рік	~42	~40	~38	~33	~32	~30*
Населення України, млн осіб	42,0	41,5	41,0	38,0	~37	~36*

Джерело: складено автором на основі [16, 23–29]

Законодавче регулювання хлібопекарської галузі в Україні базується на комплексі нормативних актів, що визначають умови провадження господарської діяльності, вимоги до якості та безпечності продукції, порядок оподаткування та звітності. Закон України «Про основні принципи та вимоги до безпечності та якості харчових продуктів» встановлює обов'язкові процедури для операторів ринку, включаючи реєстрацію потужностей, впровадження системи НАССР, маркування продукції та забезпечення простежуваності [8]. Технічний регламент щодо правил маркування харчових продуктів конкретизує вимоги до інформування споживачів про склад, харчову цінність та умови зберігання хлібобулочних виробів.

Фіскальне навантаження є ключовим формальним інститутом. Сукупний тягар включає ПДВ (20%), ЄСВ (22%), податок на прибуток (18%), екологічний податок та місцеві збори – загалом 45–50% від доданої вартості, що створює стимули для тінізації [9]. Податкові пільги воєнного стану мають обмежений вплив на галузь. Система державного контролю (Держпродспоживслужба, податкові органи, органи місцевого самоврядування) суттєво послабилася: мораторій на планові перевірки знижив нагляд за санітарними нормами та податковою дисципліною [10]. Кількість перевірок у 2022–2023 роках скоротилася більш ніж утричі.

Неформальні інститути відіграють не менш важливу роль. Традиції домашнього хлібопечення актуалізувалися в умовах воєнного стану – частка домогосподарств, що випікають хліб, зросла з 12% (2021) до 23% (2023) [11]. Рівень довіри до державних інституцій залишається низьким: лише 18% громадян довіряють податковим органам, 22% – місцевому самоврядуванню [12]. Водночас молодь демонструє лояльність до брендової продукції та чутливість до стандартів якості, що створює потенціал для розширення регламентованого сектора [13].

Формальні інститути створюють навантаження на легальний бізнес при одночасному послабленні контролю. Неформальні – традиції, низька довіра, толерантність до тіньової діяльності – посилюють стимули до виведення операцій з-під регулювання. Лише програми підтримки та споживчі преференції молоді створюють протидію цим тенденціям.

Інституційні «розриви» виникають у точках неузгодженості між формальними правилами та реальними практиками, між рівнями регулювання та інтересами стейкхолдерів [14]. Розрив між вимогами законодавства та можливостями малого бізнесу є найгострішим. Впровадження НАССР потребує інвестицій 50–100 тис. грн для міні-пекарні, що є непосильним тягарем для дрібних виробників [15]. Результатом стає або повна

тінізація діяльності, або формальне впровадження системи без реального дотримання її вимог. Розрив між централізованим регулюванням та регіональною специфікою проявляється в тому, що західні області з традиціями малого підприємництва, східні промислові регіони з великими хлібозаводами та сільські території потребують диференційованих підходів. Уніфіковане регулювання створює надмірні бар'єри для одних учасників ринку та недостатній контроль для інших. Розрив між декларованими цілями та реальними стимулами підриває ефективність регулювання: держава декларує підтримку малого бізнесу та детінізацію, проте фіскальні інтереси домінують, контрольні органи орієнтовані на виконання планів надходжень. Це породжує недовіру підприємців та стимулює опортуністичну поведінку [16].

Наслідки інституційних розривів є багатомірними. На макрорівні відбувається втрата бюджетних надходжень: щорічні податкові втрати становлять 3–5 млрд грн [17]. На мезорівні спотворюється конкуренція – легальні виробники змушені конкурувати з тіньовими, що мають штучну цінову перевагу. На мікрорівні зростають ризики для споживачів через відсутність контролю якості продукції нерегламентованого сектора.

Підвищення ефективності регулювання потребує системного підходу та переходу від репресивної моделі до партнерської [18].

У сфері фіскального регулювання доцільним є запровадження спрощеного режиму для мікропідприємств (оборот до 5 млн грн) – єдиний податок на рівні 2–3% від обороту. Міжнародний досвід підтверджує, що зниження податкового навантаження компенсується розширенням бази через легалізацію тіньових операцій [19]. Додатковим інструментом може стати податкова амністія з перехідним періодом. Оптимізація регуляторних вимог передбачає диференціацію стандартів залежно від масштабу діяльності. Для мікровиробників (до 500 кг/добу) можуть бути запроваджені спрощені процедури на принципах належної гігієнічної практики без повномасштабного НАССР. Регламент ЄС 852/2004 підтверджує ефективність такого підходу [20]. Одночасно необхідно посилити контроль критичних параметрів безпечності продукції. Модернізація контролю має ґрунтуватися на ризик-орієнтованому підході. Цифрові інструменти (електронна простежуваність, онлайн-каси, автоматизований аналіз даних) дозволять підвищити ефективність без надмірного адміністративного тиску [21]. Після завершення мораторію доцільним є перехід до консультативної моделі взаємодії з бізнесом. Посилення інституційної спроможності потребує координації органів влади, залучення галузевих асоціацій, створення платформи діалогу між державою, бізнесом та споживачами. Інформаційні кампанії щодо ризиків придбання продукції в нерегламентованому сек-

торі сприятимуть формуванню попиту на легальну продукцію [22]. Програми підтримки хлібопекарської галузі мають включати компенсацію енергетичних витрат, пільгове кредитування, підтримку релокації підприємств – з доступом виключно для легально діючих суб'єктів. У 2023 році державну підтримку отримали лише 12% хлібопекарських підприємств [23].

Комплексний підхід поєднує стимулювання легалізації з підвищенням ризиків тіньової діяльності. Етапність реалізації: I етап – підтримка галузі та збереження виробничого потенціалу; II етап – оптимізація регулювання та стимулювання легалізації; III етап – ризик-орієнтований контроль та гармонізація з європейськими стандартами [24].

Висновки. Проведене дослідження дозволило виявити закономірності функціонування ринку хліба та хлібобулочних виробів України в умовах співіснування регламентованої та нерегламентованої сфер товароруку, визначити інституційні детермінанти їх співвідношення та обґрунтувати напрями підвищення ефективності державного регулювання. Отримані результати підтверджують гіпотезу про визначальний вплив інституційного середовища на структуру ринку та засвідчують необхідність системного підходу до формування регуляторної політики.

Систематизація суб'єктів товароруку засвідчила, що регламентована сфера охоплює три рівні учасників: великі промислові хлібозаводи (близько 60% ринку), міні-пекарні та фізичних осіб-підприємців (до 10%), роздрібні мережі з власним виробництвом (7–12%). Нерегламентована сфера включає домогосподарства, незареєстрованих виробників та неформальну торгівлю, сукупна частка яких за експертними оцінками сягає 40–50% ринку. Взаємодія між сферами реалізується через канали цінової, ресурсної та споживчої конкуренції, а також міжсекторної міграції, інтенсивність яких зростає в умовах економічної нестабільності.

Аналіз інституційних чинників виявив, що більшість з них у поточних умовах діють у напрямку стимулювання тінізації ринку. Формальні інститути – законодавчі вимоги щодо безпечності харчових продуктів та фіскальне навантаження на рівні 45–50% від доданої вартості – створюють значний тягар для легального бізнесу при одночасному послабленні контрольних механізмів внаслідок мораторію на перевірки. Неформальні інститути – традиції домашнього хлібопечення, низький рівень інституційної довіри (18–22%), толерантність суспільства до тіньової діяльності – додатково посилюють стимули до виведення операцій з-під офіційного регулювання.

Ідентифіковано критичні інституційні розриви, що перешкоджають ефективному функціонуванню ринку: між вимогами законодавства та реальними можливостями малого бізнесу, між

централізованим регулюванням та регіональною специфікою, між декларованими цілями державної політики та фактичними стимулами контролюючих органів. Наслідками цих розривів є щорічні податкові втрати в обсязі 3–5 млрд грн, спотворення конкурентного середовища та підвищені ризики для здоров'я споживачів продукції нерегламентованого сектора. Обґрунтовано комплекс напрямів підвищення ефективності державного регулювання, що включає: оптимізацію фіскального навантаження шляхом запровадження спрощеного режиму оподаткування для мікропідприємств; диференціацію регуляторних вимог залежно від масштабу діяльності з можливістю застосування спрощених процедур безпечності для виробників з обсягом до 500 кг на добу; модернізацію системи контролю на основі ризик-орієнтованого підходу та цифрових інструментів моніторингу; посилення інституційної спроможності через створення галузевої платформи діа-

логу та реалізацію інформаційних кампаній для споживачів.

Практичне значення отриманих результатів полягає в можливості їх використання органами державної влади при формуванні політики регулювання ринку хліба та хлібобулочних виробів, галузевими асоціаціями при розробці стратегій розвитку, підприємствами хлібопекарської галузі при прийнятті управлінських рішень щодо легалізації діяльності.

Перспективи подальших досліджень пов'язані з кількісною оцінкою ефективності запропонованих регуляторних інструментів на основі економіко-математичного моделювання, вивченням регіональної диференціації інституційних чинників та розробкою адаптованих підходів до регулювання для різних типів територій, а також дослідженням впливу євроінтеграційних процесів на трансформацію інституційного середовища ринку хліба та хлібобулочних виробів України.

Список використаних джерел:

1. НБУ. Просто про економіку (на основі матеріалів Інфляційного звіту за квітень 2023 року). URL: <https://surl.li/mlofbb> (дата звернення: 10.12.2025).
2. Нікішина О.В., Бондаренко С.А., Зеркіна О.О. Селективний підхід у формуванні інвестиційно-інноваційної політики України у координатах цілей сталого розвитку. *Economics, management and administration in the coordinates of sustainable development : Collective monograph*. Riga, Latvia : Baltija Publishing, 2021. С. 479–510. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-157-2-26>
3. Про схвалення Стратегії продовольчої безпеки України на період до 2027 року та затвердження операційного плану заходів з її реалізації : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23 липня 2024 р. № 684-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text> (дата звернення: 10.12.2025).
4. Буркинський Б.В., Нікішина О.В. Інституційна природа економічних інтересів суб'єктів логістичних ланцюгів товарних ринків. *Економічні інновації*. 2019. Вип. 73. С. 8–21. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4\(73\).8-21](https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4(73).8-21)
5. Нікішина О.В., Зеркіна О.О. Інституціонально-економічний механізм селективного регулювання розвитку ринку хліба та хлібобулочних виробів України. *Економічні інновації*. 2022. Т. 24. Вип. 1 (82). С. 130–142. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.1\(82\).130-142](https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.1(82).130-142)
6. Сіденко В.Р. Глобальні структурні трансформації та тренди економіки України. Київ : Заповіт, 2018. 274 с. URL: <https://surl.li/drfebg> (дата звернення: 10.12.2025).
7. Williamson O.E. The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations. *The American Economic Review*. 1971. Vol. 61. № 2. P. 112–123. URL: <http://www.jstor.org/stable/1816983> (дата звернення: 10.12.2025).
8. Krugman P. Strategic Trade Policy and the New International Economics. Cambridge : MIT Press, 1986. 313 p.
9. Folke C. Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global Environmental Change*. 2006. Vol. 16 (3). P. 253–267. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
10. Резнікова О. О. Національна стійкість в умовах мінливого безпекового середовища : монографія. Київ : НІСД, 2022. 532 с. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01>
11. Про національну безпеку України : Закон України № 2469-VIII від 21.06.2018 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 10.12.2025).
12. Про запровадження національної системи стійкості : Указ Президента України № 479/2021 від 27.09.2021. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (дата звернення: 10.12.2025).
13. Чистов С.М., Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. та ін. Державне регулювання економіки. Вид. 2-ге, доопрац. і допов. Київ : КНЕУ, 2004. 440 с. URL: <https://e-pidruchniki.com/book/derzhavne-rehuliuivannia-ekonomiky> (дата звернення: 10.12.2025).
14. Дідківська Л.І., Головка Л.І. Державне регулювання економіки. Київ : Знання, 2008. 213 с. URL: <https://surl.li/ynomhs> (дата звернення: 10.12.2025).
15. Про затвердження Методики визначення монопольного (домінуючого) становища суб'єктів господарювання на ринку : розпорядження АМКУ № 49-р від 05.03.2002. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text> (дата звернення: 10.12.2025).
16. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 10.12.2025).
17. Tendall D.M., Joerin J., Kopainsky B., Edwards P., Shreck A., Le Q.B., Six J. Food system resilience: Defining the concept. *Global Food Security*. 2015. Vol. 6. P. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2015.08.001>
18. Blesh J., Mehrabi Z., Wittman H., Bezner Kerr R. Against the odds: Network and institutional pathways enabling agricultural diversification. *One Earth*. 2023. Vol. 6 (4). P. 404–418. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2023.03.004>

19. Branca G., Cacchiarelli L., Haug R., Sorrentino A. Promoting sustainable change of smallholders' agriculture in Africa: Policy and institutional implications. *Journal of Cleaner Production*. 2022. Vol. 372. Art. 133697. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131949>
20. Cariappa A.A., Acharya K.K., Adhav C.A., Sendhil R., Ramasundaram P. COVID-19 induced lockdown effects on agricultural commodity prices and consumer behaviour in India – Implications for food loss and waste management. *Socio-Economic Planning Sciences*. 2022. Vol. 82. Art. 101160. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2021.101160>
21. Capriles V.D., Aguiar E., Garcia Dos Santos F., Arêas J.A.G. Current status and future prospects of sensory and consumer research approaches to gluten-free bakery products. *Food Research International*. 2023. Vol. 171. Art. 113389. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.foodres.2023.113389>
22. Arepally D., Reddy R.S., Goswami T.K., Coorey R. A Review on Probiotic Microencapsulation and Recent Advances of their Application in Bakery Products. *Food and Bioprocess Technology*. 2022. Vol. 15. P. 1677–1699. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11947-022-02796-2>
23. Шандрівська О.Є., Бурдик Х.В. Конкурентне середовище розвитку підприємств на українському ринку хліба та хлібобулочних виробів в умовах збурень. *Економіка харчової промисловості*. 2024. Т. 16. Вип. 1. С. 41–54. DOI: <https://doi.org/10.15673/ie.v16i1.2889>
24. Харламов П. Трильйони гривень у «тіні»: скільки грошей втрачає Україна через нелегальну економіку? *Mind.ua*. 2025. 11 червня. URL: <https://mind.ua/publications/20290460-triljoni-griven-u-tini-skilki-groshej-vtrachae-ukrayina-cherez-nelegalnu-ekonomiku> (дата звернення: 10.12.2025).
25. Басюк Ю.В., Колешня Я.О. Вплив нестабільності зовнішнього середовища на підприємства хлібопекарської галузі. Бізнес, інновації, менеджмент: проблеми та перспективи : матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції, 2024. С. 28–29. URL: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/303592> (дата звернення: 10.12.2025).
26. Івченко В.М., Полонська О.М., Солошенок А.Л. Сучасні реалії ринку хлібопекарської продукції в Україні. *Економічний простір*. 2025. № 204. С. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.204.124-130>
27. Рейтинг кращих виробників хлібу в Україні 2025. Ukrainian Business Award. URL: <https://uba.top/bread-producers/> (дата звернення: 10.12.2025).
28. Шандрівська О.Є., Кузбит І.М. Аналіз тенденцій регіонального ринку хліба в період збурень (на прикладі м. Києва та Київської області). *Економіка харчової промисловості*. 2024. Т. 16. № 2. С. 10–24. DOI: <https://doi.org/10.15673/ie.v16i2.2935>
29. Ніколаєнко С.М., Куліш С.Г., Янченко А.В. Аналіз виробництва хліба та хлібобулочних виробів в Україні. Приазовський економічний вісник. 2020. Вип. 3 (20). С. 252–258. URL: <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/40439> (дата звернення: 10.12.2025).

References:

1. NBU (2023) Prosto pro ekonomiku (na osnovi materialiv Inflatsiinoho zvituzha kviten 2023 roku) [Simply about the economy (based on the materials of the Inflation Report for April 2023)]. Available at: <https://surl.li/mlofbb> (in Ukrainian)
2. Nikishyna, O. V., Bondarenko, S. A., & Zerkina, O. O. (2021). Selektivnyi pidkhid u formuvanni investytsiino-innovatsiinoi polityky Ukrainy u koordynatakh tsilei staloho rozvytku [Selective approach in the formation of investment and innovation policy of Ukraine in the coordinates of sustainable development goals]. In *Economics, management and administration in the coordinates of sustainable development: Collective monograph* (pp. 479–510). Riga, Latvia: Baltija Publishing. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-157-2-26> (in Ukrainian)
3. Cabinet of Ministers of Ukraine (2024). Pro skhvalennia Stratehii prodovolchoi bezpeky Ukrainy na period do 2027 roku ta zatverdzhennia operatsiinoho planu zakhodiv z yii realizatsii: rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lyupnia 2024 r. № 684-r [On approval of the Food Security Strategy of Ukraine for the period until 2027 and approval of the operational plan of measures for its implementation: Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine No. 684-r of July 23, 2024]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/684-2024-%D1%80#Text> (in Ukrainian)
4. Burkynskiy, B. V., & Nikishyna, O. V. (2019). Instytutsiina pryroda ekonomichnykh interesiv subiektiv lohistychnykh lantsiuhiv tovarnykh rynkiv [Institutional nature of economic interests of commodity market logistics chain entities]. *Ekonomichni innovatsii – Economic Innovations*, vol. 73, pp. 8–21. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4\(73\).8-21](https://doi.org/10.31520/ei.2019.21.4(73).8-21) (in Ukrainian)
5. Nikishyna, O. V., & Zerkina, O. O. (2022). Instytutsionalno-ekonomichniy mekhanizm selektivnoho rehuliuвання rozvytku rynku khliba ta khlibobulochnykh vyrobiv Ukrainy [Institutional and economic mechanism of selective regulation of the bread and bakery products market development in Ukraine]. *Ekonomichni innovatsii – Economic Innovations*, vol. 24, no. 1(82), pp. 130–142. DOI: [https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.1\(82\).130-142](https://doi.org/10.31520/ei.2022.24.1(82).130-142) (in Ukrainian)
6. Sidenko, V. R. (2018). Hlobalni strukturni transformatsii ta trendy ekonomiky Ukrainy [Global structural transformations and trends of the Ukrainian economy]. Kyiv: Zapovit. Available at: <https://surl.li/drfebg> (in Ukrainian)
7. Williamson, O. E. (1971). The Vertical Integration of Production: Market Failure Considerations. *The American Economic Review*, vol. 61, no. 2, pp. 112–123. Available at: <http://www.jstor.org/stable/1816983>
8. Krugman, P. (1986). *Strategic Trade Policy and the New International Economics*. Cambridge: MIT Press.
9. Folke, C. (2006). Resilience: The emergence of a perspective for social–ecological systems analyses. *Global Environmental Change*, vol. 16, no. 3, pp. 253–267. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gloenvcha.2006.04.002>
10. Reznikova, O. O. (2022). Natsionalna stiikist v umovakh minlyvoho bezpekovoho seredovyscha: monohrafiia [National resilience in a changing security environment: monograph]. Kyiv: NISD. DOI: <https://doi.org/10.53679/NISS-book.2022.01> (in Ukrainian)

11. Verkhovna Rada of Ukraine (2018). Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy: Zakon Ukrainy № 2469-VIII vid 21.06.2018 r. [On the National Security of Ukraine: Law of Ukraine No. 2469-VIII of June 21, 2018]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (in Ukrainian)
12. President of Ukraine (2021). Pro zaprovadzhennia natsionalnoi systemy stiikosti: Ukaz Prezydenta Ukrainy № 479/2021 vid 27.09.2021 [On the introduction of the national resilience system: Decree of the President of Ukraine No. 479/2021 of September 27, 2021]. Available at: <https://www.president.gov.ua/documents/4792021-40181> (in Ukrainian)
13. Chystov, S. M., Nykyforov, A. Ye., Kutsenko, T. F. et al. (2004). Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]. 2nd ed., revised. Kyiv: KNEU. Available at: <https://e-pidruchniki.com/book/derzhavne-rehuliuвання-ekonomiky> (in Ukrainian)
14. Didkivska, L. I., & Holovko, L. I. (2008). Derzhavne rehuliuвання ekonomiky [State regulation of the economy]. Kyiv: Znannia. Available at: <https://surl.li/ynomhs> (in Ukrainian)
15. Antimonopoly Committee of Ukraine (2002). Pro zatverdzhennia Metodyky vyznachennia monopolnoho (dominiuchoho) stanovyscha subiektiv hospodariuvannia na rynku: rozporiadzhennia AMKU № 49-r vid 05.03.2002 [On approval of the Methodology for determining the monopoly (dominant) position of economic entities in the market: Order of the Antimonopoly Committee of Ukraine No. 49-r of March 5, 2002]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0317-02#Text> (in Ukrainian)
16. State Statistics Service of Ukraine. Derzhavna sluzhba statystyky Ukrainy [State Statistics Service of Ukraine]. Available at: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (in Ukrainian)
17. Tendall, D. M., Joerin, J., Kopainsky, B., Edwards, P., Shreck, A., Le, Q. B., & Six, J. (2015). Food system resilience: Defining the concept. *Global Food Security*, vol. 6, pp. 17–23. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.gfs.2015.08.001>
18. Blesh, J., Mehrabi, Z., Wittman, H., & Bezner Kerr, R. (2023). Against the odds: Network and institutional pathways enabling agricultural diversification. *One Earth*, vol. 6, no. 4, pp. 404–418. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.oneear.2023.03.004>
19. Branca, G., Cacchiarelli, L., Haug, R., & Sorrentino, A. (2022). Promoting sustainable change of smallholders' agriculture in Africa: Policy and institutional implications. *Journal of Cleaner Production*, vol. 372, art. 133697. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.jclepro.2022.131949>
20. Cariappa, A. A., Acharya, K. K., Adhav, C. A., Sendhil, R., & Ramasundaram, P. (2022). COVID-19 induced lockdown effects on agricultural commodity prices and consumer behaviour in India – Implications for food loss and waste management. *Socio-Economic Planning Sciences*, vol. 82, art. 101160. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.seps.2021.101160>
21. Capriles, V. D., Aguiar, E., Garcia Dos Santos, F., & Arêas, J. A. G. (2023). Current status and future prospects of sensory and consumer research approaches to gluten-free bakery products. *Food Research International*, vol. 171, art. 113389. DOI: <https://doi.org/10.1016/j.foodres.2023.113389>
22. Arepally, D., Reddy, R. S., Goswami, T. K., & Coorey, R. (2022). A Review on Probiotic Microencapsulation and Recent Advances of their Application in Bakery Products. *Food and Bioprocess Technology*, vol. 15, pp. 1677–1699. DOI: <https://doi.org/10.1007/s11947-022-02796-2>
23. Shandrivska, O. Ye., & Burdyk, Kh. V. (2024). Konkurentne seredovyshche rozvytku pidpriemstv na ukrainskomu rynku khliba ta khlibobulochnykh vyrobiv v umovakh zburen [Competitive environment for enterprise development in the Ukrainian bread and bakery products market under turbulent conditions]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Food Industry Economics*, vol. 16, no. 1, pp. 41–54. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v16i1.2889> (in Ukrainian)
24. Kharlamov, P. (2025). Tryliony hryven u «tini»: skilky hroshei vtrachaie Ukraina cherez nehalnu ekonomiku? [Trillions of hryvnias in the "shadow": how much money does Ukraine lose due to the illegal economy?]. *Mind.ua*, June 11. Available at: <https://mind.ua/publications/20290460-triljoni-griven-u-tini-skilki-groshej-vtrachae-ukrayina-cherez-nelegalnu-ekonomiku> (in Ukrainian)
25. Basiuk, Yu. V., & Koleshnia, Ya. O. (2024). Vplyv nestabilnosti zovnishnoho seredovyshcha na pidpriemstva khlibopekarskoi haluzi [The impact of external environment instability on bakery industry enterprises]. *Biznes, innovatsii, menedzhment: problemy ta perspektyvy: materialy V Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii* [Business, innovations, management: problems and prospects: Proceedings of the V International Scientific and Practical Conference], pp. 28–29. Available at: <https://confmanagement-proc.kpi.ua/article/view/303592> (in Ukrainian)
26. Ivchenko, V. M., Polonska, O. M., & Soloshonok, A. L. (2025). Suchasni realii rynku khlibopekarskoi produktsii v Ukraini [Current realities of the bakery products market in Ukraine]. *Ekonomichnyi prostir – Economic Space*, no. 204, pp. 124–130. DOI: <https://doi.org/10.30838/EP.204.124-130> (in Ukrainian)
27. Ukrainian Business Award (2025). Reitynh krashchykh vyrobnykiv khlibu v Ukraini 2025 [Rating of the best bread producers in Ukraine 2025]. Available at: <https://uba.top/bread-producers/> (in Ukrainian)
28. Shandrivska, O. Ye., & Kuzbyt, I. M. (2024). Analiz tendentsii rehionalnoho rynku khliba v period zburen (na prykladi m. Kyieva ta Kyivskoi oblasti) [Analysis of regional bread market trends during turbulence (on the example of Kyiv and Kyiv region)]. *Ekonomika kharchovoi promyslovosti – Food Industry Economics*, vol. 16, no. 2, pp. 10–24. DOI: <https://doi.org/10.15673/fie.v16i2.2935> (in Ukrainian)
29. Nikolaenko, S. M., Kulish, S. H., & Yanchenko, A. V. (2020). Analiz vyrobnytstva khliba ta khlibobulochnykh vyrobiv v Ukraini [Analysis of bread and bakery products production in Ukraine]. *Pryazovskiy ekonomichnyi visnyk – Pryazovskyi Economic Herald*, vol. 3, no. 20, pp. 252–258. Available at: <https://dspace.nuft.edu.ua/handle/123456789/40439> (in Ukrainian)

Стаття надійшла до редакції 12.12.2025